УСВІДОМЛЕНЕ ЧИТАННЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ ПІДРУЧНИКА

Кодлюк Ярослава
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
yp.kodliuk@gmail.com

Одинцова Галина
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
odyntsova@ukr.net

Інформаційне суспільство, характерними ознаками якого є швидке оновлення знань, необхідність орієнтуватися в потужному потоці інформації, детермінує важливість формування здатності учня відшукувати, аналізувати, опрацьовувати, зберігати та використовувати інформацію, тобто оволодіти повноцінною читацькою діяльністю, усвідомленим читанням. З іншого боку, серед наскрізних умінь як основи набуття ключових компетентностей у Державному стандарті початкової освіти зафіксоване читання з розумінням. Відтак актуальною є проблема формування в молодших школярів усвідомленого читання, яке передбачає набуття таких умінь: орієнтуватися у змісті тексту, зчитувати графічну інформацію, подану у різних формах (таблицях, схемах тощо); складати план твору; визначати головну думку; формулювати запитання до тексту; відрефлексовувати отриману інформацію [2, с. 26–27].

Зазначимо, що в педагогічній науці відомий значний арсенал засобів формування якісного читання – читання задля отримання знань, особистісного розвитку школяра, однак домінантну роль у цьому процесі відіграє підручник, зокрема навчальні тексти як структурний компонент навчальної книги, основна функція яких полягає у повідомленні знань [1].

Проблема розуміння молодшими школярами прочитаного у процесі роботи з текстом аспектно представлена в напрацюваннях таких вітчизняних дослідників: М. Вашуленка, О. Вашуленко, Н. Ігнатенко, В. Мартиненко, Я. Кодлюк, О. Савченко, В. Садкіної, Н. Чепелєвої та ін.

Мета тез – розкрити особливості роботи над текстами, різними за своєю інформативністю (які містять змістовно-фактуальну, змістовно-концептуальну, змістовно-підтекстову інформацію).

Обов'язковою ознакою тексту є його інформативність. Тому будь-який текст за своєю суттю є інформативним. Учені виділяють три види інформації, яку читач одержує із тексту: змістовно-фактуальну, змістовно-концептуальну та змістовно-підтекстову (Т. Єщенко, О. Самочорнова, Н. Чепелєва та ін.). При цьому вони рекомендують розмежовувати поняття «інформативність тексту» та «інформаційна насиченість». Так, інформаційна насиченість тексту співвідноситься із загальною кількістю інформації, поданої у ньому. Тоді як інформативність тексту вимірюється новизною, корисністю, прагматичністю поданої у тексті інформації у стосунку до потенційного читача [4, с. 227].

Навчальні тексти підручників для початкової школи є основним джерелом системних програмових знань для молодших школярів. Зважаючи на їхню розгалужену класифікаційну диференціацію (за обсягом, домінуючою дидактичною функцією, функціональним стилем, жанрами, формою подання інформації тощо), спробуємо розглянути інформативність навчальних текстів з позиції усвідомленого читання. Саме його глибина демонструє взаємозв'язок між авторським наміром (кодуванням тексту) та читацьким сприйняттям (декодуванням тексту).

У навчальних та науково-пізнавальних текстах домінуючою є змістовно-фактуальна інформація. Вона містить повідомлення про виучувані явища, факти, події, їхні особливості, характеристики. Здебільшого це теоретична інформація, яка потребує повноти вербально вираженого змісту. Інформаційна насиченість таких текстів корелює з їхньою інформативністю, оскільки забезпечує одержання нових знань. Для усвідомлення змістовно-фактуальної інформації однаковою мірою служать як основний, так і додатковий та пояснювальний тексти підручника (прислів'я, приказки, рубрики «Для допитливих», «Цікаво знати, що…», «Зверни увагу!», таблиці, примітки, словники, довідники, підписи під ілюстраціями тощо). Для перевірки усвідомленого читання змістовно-фактуальної інформації

достатньо «поверхового» аналізу тексту: відповіді на запитання за змістом прочитаного (здебільшого «тонкі» запитання); виправлення тверджень, які не відповідають змісту; знаходження у тексті пізнавальних труднощів (нового, невідомого, незрозумілого) і т. ін.

Змістовно-концептуальна інформація більше характерна для художніх текстів і передбачає розуміння авторського ставлення до описаного, його задуму, причиново-наслідкових зв'язків, мотивів поведінки героїв тощо. Проникнення у глибину змісту тексту відповідно вимагає його кількаразового перечитування, оскільки змістовно-концептуальна інформація не має прямого словесного вираження. Рівень її усвідомлення учнями можна перевірити, використовуючи такі прийоми: відповіді на запитання за змістом прочитаного («товсті» запитання); смисловий і структурний аналіз тексту (визначення теми, ідеї, способів структурної організації тексту (зачину, основної частини, кінцівки) та зв'язків між ними); добір заданої інформації з тексту (тематична лексика, ключові слова, портретна характеристика персонажів тощо); знаходження у тексті фактів на підтвердження певної інформації тощо [2, с. 43–44].

Змістовно-підтекстова інформація базується на образно-асоціативному сприйнятті повідомлення і теж властива художнім текстам. Вона виражає прихований смисл, який домислюється через інтерпретацію інформаційного масиву і власну версію її тлумачення. Відтак кожен читач бачить щось своє, що є результатом його інтелектуально-образного мислення. Це підтверджує думку Н. Чепелєвої про те, що «будь-який текст має потенційну множину смислів» [Чепел., с. 54]. Неабияке значення при цьому відіграють мовні засоби. «Саме завдяки здатності мовних одиниць виражати, крім основного, ще й додаткові значення (семантичні, стилістичні), виникає підтекстова інформація» [Мацько, с. 224]. Змістовно-підтекстова інформація, яку «завуальовано» бачить читач, значною мірою пов'язана з його фоновими знаннями, життєвим та читацьким досвідом, цінностями, ставленнями і т. ін. Усвідомлення цього рівня інформативності навчального тексту учнями включає встановлення інформаційного зв'язку з раніше опрацьованими подібними текстами; інтеграцію міжпредметних даних, тематично пов'язаних з виучуваним текстом; розвиток уяви і творчого мислення, які зорієнтовані на створення творчих продуктів (зміни, доповнення, продовження тексту, ілюстрування тощо), тобто вміння добудовувати контекст; своє бачення прочитаного; творчу діяльність на основі прочитаного (рольові ігри, ілюстрування, інсценізація, виразне читання,

драматизація, читання в особах, діалог з персонажем чи автором твору, творчий переказ, створення власного тексту за аналогією, продовження тексту, проєктну діяльність тощо) [2, с. 45].

Таким чином, необхідною умовою забезпечення смислового розуміння учнями тексту є усвідомлення педагогом виду його інформативності – змістовно-фактуальної, змістовно-концептуальної та змістовно-підтекстової, що значною мірою визначає методику опрацювання цього тексту, а відтак – усвідомлене сприймання змісту. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні зарубіжного досвіду із усвідомленого читання.

Список джерел

1. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті: підруч. для магістрантів та студ. пед. ф-тів. Київ : Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2006. 368 с.

2. Кодлюк Я., Одинцова Г. Формування у молодших школярів усвідомленого читання засобами навчальних текстів підручника. *Слово. Стратегії. Інновації :* колективна монографія / за заг. ред. О. Турко, О. Янкович. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2022. С. 6–62.

3. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови / за ред. проф. Л.І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 464 с.

4. Самочорнова О. А. Інформаційна насиченість та інформативність тексту. *Вісник Житомирського державного університету*. Філологічні науки. 2010. Випуск 52. С. 225–228.

5. Чепелєва Н. В. Текст і читач: посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 124 с.